

Instytucjonalne kształcenie kadr pentekostalnych w Polsce w latach 1930-1938

Institutional Education of Pentecostal staff in Poland in the years 1930-1938

Słowa kluczowe: pentekostalizm, kształcenie teologiczne, seminaria pentekostalne, szkoła biblijna, instytut teologiczny

Key words: Pentecostalism, theological education, Pentecostal seminaries, Bible school, theological institute

Streszczenie

Ruch pentekostalny, zapoczątkowany w pierwszych latach XX w. w Stanach Zjednoczonych Ameryki, bardzo szybko dotarł na ziemię polskie, doprowadzając do powstania dwóch grup wyznaniowych utożsamiających się z doktryną zielonoświątkową. W 1910 r. na Śląsku Cieszyńskim powstał Związek Stanowczych Chrześcijan, a w 1929 r. – Związek Chrześcijan Wiary Ewangelicznej z siedzibą w Łodzi, obejmujący wspólnoty z całej Polski, w szczególności z jej Kresów Wschodnich. Prężnie rozwijający się pentekostalizm potrzebował wykwalifikowanych kadr, gotowych do sprawowania opieki nad powstającymi zborami oraz kontynuowania ewangelizacji. Z tego powodu, już w 1920 r. do Polski przyjechał Gustaw Herbert Schmidt, pierwszy zielonoświątkowy misjonarz oficjalnie skierowany do naszego kraju przez amerykańskie Zbory Boże [*Assemblies of God USA*]. Po kilku latach owocnych działań charytatywno-misyjnych oraz nauczycielskich Schmidt podjął starania w celu zorganizowania szkoły biblijnej przygotowującej duchownych dla istniejących oraz licznie powstających nowych wspólnot.

¹ Ks. dr Piotr Nowak, Wydział Teologiczny Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

W 1927 r. G.H. Schmidt doprowadził do powstania zarejestrowanej w Chicago Misji Wschodnio-Europejskiej [*Eastern European Mission – EEM*], w konstytucji której wyrażono jednoznaczny zamiar uruchomienia instytutu biblijnego w Europie Wschodniej. Dzięki organizacyjnej i finansowej pomocy z USA w 1930 r. została otwarta Szkoła Biblijna w Gdańsku, w 1935 r. przekształcona w Instytut Biblijny, istniejący do 1938 roku. Podczas swej działalności ta pierwsza zielonoświątkowa szkoła teologiczna w Europie Środkowo-Wschodniej wykształciła ok. 550 osób (mężczyzn i kobiet), pochodzących z Białorusi, Bułgarii, Czechosłowacji, Estonii, Jugosławii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Polski, Rumunii, Ukrainy i Węgier.

Abstract

The Pentecostal movement, originating in the early 20th century in the USA, quickly reached Poland, creating two religious groups, identifying themselves with the Pentecostal doctrine. In 1910, in Cieszyn Silesia, Union of Committed Christians was created and in 1929, Union of Christians of the Evangelical faith with headquarters in Łódź, uniting local Churches from all over Poland, especially Eastern Borderlands. The quickly growing Pentecostal movement needed qualified personnel, ready to take care of emerging local Churches and to continue evangelism. For this reason, already in 1920, Gustaw Herbert Schmidt arrived in Poland – the first Pentecostal missionary officially sent to Poland by the Assemblies of God USA. After a few years of fruitful benevolent, missionary, and teaching activity, Schmidt began making efforts to start a biblical school, preparing ministers for already existing and many emerging local Churches. In 1927, G.H. Schmidt's efforts led to the creation of the registered in Chicago Eastern European Mission (EEM). In its constitution, the EEM clearly stated the intention of creating a biblical institute in Eastern Europe. Due to organizational and financial support from the US, a Biblical School was opened in Gdansk. In 1935, it became a Biblical Institute, which existed until 1938. During its existence, this first Pentecostal theological school in Central-Eastern Europe trained c. 550 men and women from Belarus, Bulgaria, Czechoslovakia, Estonia, Germany, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Ukraine, and Yugoslavia.

Niniejszy artykuł przedstawia sytuację instytucjonalnej edukacji zielonoświątkowej na ziemiach polskich w latach 1930-1938. Skoncentrowano się wyłącznie na tych formach kształcenia przyszłych duchownych

i innych pracowników kościelnych², które dzisiaj mogłyby być traktowane jako seminaria duchowne. Pod uwagę nie zostały wzięte różne kursy, zjazdy, konferencje itd., organizowane na poziomie zborowym³, trwające zwykle bardzo krótko: jeden, dwa lub trzy dni, adresowane praktycznie do ogółu wiernych.

1. Zarys genezy pentekostalizmu na ziemiach polskich

Walter J. Hollenweger, wybitny znawca ruchu zielonoświątkowego⁴ uważał, że korzeni pentekostalizmu należy szukać w protestantyzmie anglosaskim, a konkretnie w metodyzmie, pietyzmie i ruchu przebudzeniowym II połowy XIX wieku. Istotne dla jego zaistnienia było także „fundamentalistyczne stanowisko grup chrześcijańskich, akcentujących normatywny charakter Kościoła pierwotnego (tak jak jest on ujęty w *Dziejach Apostolskich*)” i „Kościoły murzyńskoamerykańskie, charakteryzujące się entuzjastycznym przebudzeniem i spontaniczną religijnością” (Jopek, Porada 1997, 206).

Według W.J. Hollenwegera, zielonoświątkowcami są ci, „którzy nuczają co najmniej o dwóch następujących po sobie i różnych przełomowych przeżyciach w życiu chrześcijanina (odrodzenie i chrzest w Duchu). Drugie przeżycie jest zazwyczaj, choć nie zawsze, połączone z mówieniem innymi językami. Zielonoświątkowcy podkreślają znaczenie szczególnego dzieła łaski Bożej, będącego następstwem nawrócenia, jakim jest chrzest Duchem Świętym, zwany niekiedy chrztem w Duchu Świętym, a którego przejawem jest dar glosolalii” (Włoch 2003). Uważają, że przeżycie pentekostalne nie jest innowacją religijną, a „ruch zielonoświątkowy jest kontynuacją czynnika charyzmatycznego

² Do pracowników kościelnych zaliczano nie tylko duchownych, ale także nauczycieli szkółek niedzielnych, kaznodziejów, ewangelistów i dyrygentów chórów.

³ Zbór to stosowane w polskim protestantyzmie określenie lokalnej wspólnoty chrześcijańskiej. Jest to odpowiednik pojęcia ‘parafia’ w niektórych Kościołach.

⁴ Oficjalna strona W.J. Hollenwegera: <http://www.wjhollenweger.ch/>.

w chrześcijaństwie apostołskim i w innych okresach historii Kościoła” (Czajko 1970, 34).

Początki współczesnego ruchu pentekostalnego sięgają Stanów Zjednoczonych i łączone są przede wszystkim z dwoma ośrodkami. Pierwszym z nich był prowadzony przez Charlesa F. Parhama (1873-1929)⁵ *Bethel Bible College* w Topeka, gdzie podczas modlitwy 1 stycznia 1901 r. wystąpiła glosolalia. Drugim ośrodkiem, uważnym za inne wczesne ognisko pentekostalizmu, były charyzmatyczne zgromadzenia przebudzeniowe w kaplicy przy Azusa Street w Los Angeles w 1906 roku, prowadzone przez Williama Seymoura (1870-1922), czarnoskórego kaznodzieję (Włoch 2003; Synan nd.). Ruch zielonoświątkowy rozprzestrzenił się bardzo szybko nie tylko w Ameryce. Już w 1907 r. pojawił się w Europie, za sprawą Thomasa Ball Barratta (1862-1940), pastora metodystycznego z Oslo w Norwegii (Bundy nd.; Richter 2018).

Idee zielonoświątkowe dotarły na ziemię polskie na początku XX wieku. Z Niemiec przeniknęły na Śląsk Cieszyński i zostały przyjęte przez niektórych przedstawicieli Społeczności Chrześcijańskiej, istniejącej od 1904 r. w łonie Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego. Kwestiami spornymi stały się: „prawdziwa pokuta, chrzest dorosłych, Chrzest Duchem Świętym i Wieczera Pańska” (Śniegoń 1960, 15). Członkowie Społeczności opowiadający się za pentekostalizmem doprowadzili do zorganizowania stowarzyszenia i zarejestrowania 15 lipca 1910 r. w starostwie cieszyńskim Związku Stanowczych Chrześcijan⁶.

W latach dwudziestych ruch zielonoświątkowy w Polsce północnej

⁵ Charles F. Parham jest uważany za ojca pentekostalizmu. Sformułował jego teologiczną definicję, przez połączenie ‘języków’ z chrztem Duchem Świętym, co znaczyło, że chrzest Duchem Świętym jest zawsze potwierdzany przez mówienie językami (Kamiński 2012, 25).

⁶ Luteranie ze Śląska Cieszyńskiego wyznający idee pentekostalne rozstali się z macierzystym Kościołem w 1910 roku. Byli to głównie liderzy Społeczności Chrześcijańskiej: Jan Kajfosz, Karol Kaleta, Karol Śniegoń i Karol Kupka (Tomaszewski 2006, 139). Utworzone przez nich zrzeszenie nosiło nazwę Związek Stanowczych Chrześcijan [niem. *Bund für entschiedenes Christentum*] (Pasek 1992, 144-146; Gajewski 2007, 124).

i centralnej rozwijał się głównie dzięki aktywności takich postaci jak: Gustaw Herbert Schmidt (1891-1958), Arthur Bergholz (1901-1957)⁷ i William Fetler. Na Kresach Wschodnich przewodzili mu przeważnie reemigranci z Ameryki: Nikita Kalenik, Józef Czerski (1888-1976), Grzegorz Sielużycki i Stanisław Niedźwiedzki (Mironczuk 2006, 21-22). Zacieśnianie kontaktów pomiędzy zborami z Kresów Wschodnich, Pomorza i Polski centralnej doprowadziło do zorganizowania w dniach 22-25 maja 1929 r. w Starej Czołnicy (powiat łucki) pierwszego ogólnopolskiego zjazdu delegatów zborów zielonoświątkowych. Wtedy to została podjęta decyzja o powołaniu Związku Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej⁸ z centralą w Łodzi. Zaakceptowano opracowany statut, wyznanie wiary oraz powołano Komitet Związku, którego prezesem został Arthur Bergholz (Świątkowski 1937, 192). Relacjonując wydarzenia w Starej Czołnicy, Jan Zub-Zołotarew napisał:

Od początku roku 1920 światło ewangelii zaczęło docierać i do nas, tutaj w Polsce. Pan nas błogosławił i do 1929 roku wyrosło wiele społeczności z tysiącami członków, składających się z nawróconych grzeszników, przyjętych poprzez chrzest wodny i ochrzczonych Duchem Świętym ze znamionami nowych języków. Zbawiciel nasz, Chrystus, pragnął, żeby między jego dziećmi była jedność, o co tak gorąco modlił się [...]. Przeniknięci takim duchem zebraliśmy się w roku 1924 i 1928 na zjazdy Ewangelicznych Chrześcijan Świętej Pięćdziesiątnicy, ale te zjazdy nie składały się z delegatów całej Polski, lecz tylko jej wschodnich części. [...] Pan usłyszał modlitwy swoich dzieci i w maju 1929 roku we wsi Stara Czołnica odbył się pierwszy zjednoczeniowy zjazd rosyjskich, ukraińskich, polskich i niemieckich społeczności z całej Polski, a nie tyl

⁷ Arthur Bergholz był pastorem niemieckiego zboru zielonoświątkowego w Łodzi. W niniejszej pracy przyjęto oryginalną formę jego imienia i nazwiska (Sommer 2003).

⁸ Na temat powstania ZChWE pisał Henryk Świątkowski: „Uznając, że »w kraju są ludzie, którzy przywłaszczyli sobie nazwę zielonoświątkowców, a życie ich i praktyki religijne nie zgadzają się z Pismem św.«, obecnie chcą oni odrzucić tę nazwę i wystąpili do Min. W. R. i O. P. z podaniem o zarejestrowanie ich związku p.n. »Chrześcijan Wiary Ewangelicznej«” (Świątkowski 1937, 192).

ko jej wschodnich części, za co chwala Jezusowi, Alleluja! (Kamiński 2017, 50-51).

Według danych przekazanych Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, w roku 1931 Związek Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej liczył 8 178 wiernych zrzeszonych w 111 zborach (Odpowiedź Związku Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej z dnia 20 lutego 1931 r. na pytania Ministerstwa WRiOP, Archiwum Kościoła Zielonoświątkowego w RP (AKZ), jednak zdaniem V. Franchuka, w 1931 r. Związek posiadał 12 204 wiernych natomiast w roku 1939 około 25 000 wiernych w 300 zborach (Kamiński 2017, 50-51). Związek Stanowczych Chrześcijan w 1931 roku liczył 287 wiernych zrzeszonych w 7 zborach (Odpowiedź Związku Stanowczych Chrześcijan na pytania Ministerstwa WRiOP, AKZ).

2. Działalność kaznodziejsko-nauczycielska Gustawa Herberta Schmidta i przygotowania do otwarcia szkoły biblijnej

Powstanie w 1930 r. Szkoły Biblijnej w Gdańsku, przekształconej w 1935 r. w Instytut Biblijny⁹, miało ścisły związek z rozwojem ruchu zielonoświątkowego w Europie Środkowo-Wschodniej i wychodziło naprzeciw pilnej potrzebie kształcenia kaznodziejów i pastorów istniejących już zborów oraz przygotowania przyszłych duchownych. Założycielem i dyrektorem szkoły był Gustaw Herbert Schmidt¹⁰, pierwszy zielonoświątkowy misjonarz oficjalnie skierowany do Polski przez

⁹ Według Wojciecha Gajewskiego „...nie był to jednak instytut w dzisiejszym rozumieniu tego słowa i dlatego należy mówić w tym przypadku o szkole biblijnej lub seminarium teologicznym” (Gajewski 2014, 66).

¹⁰ Gustaw Herbert Schmidt był z pochodzenia Niemcem. Urodził się w 1891 r. w Annapolu na Wołyniu (obecnie Ukraina). W 1905 r. wraz z rodziną wyjechał do Niemiec, gdzie w wieku 17 lat przeżył duchowe odrodzenie, a dwa lub trzy lata później doświadczył chrztu w Duchu Świętym. Kształcił się w Szkole Handlowej w Berlinie oraz w latach 1915-1918 w seminarium teologicznym w Rochester (USA). W 1919 r. został powołany na misjonarza Zborów Bożych w USA i skierowany do pracy misyjnej w Polsce („Sylwetki ruchu...” 1989; Czajko 1994, 7; Krüger, 2003, 9.)

amerykańskie Zbory Boże¹¹ już w 1920 roku (Salzer 1988, 8). Służbę kaznodziejską i nauczycielską łączył z działalnością charytatywną, organizując i sprowadzając z USA pomoc dla najuboższych, w postaci żywności i odzieży. Rezultatem jego misyjnej działalności były licznie powstające wspólnoty zielonoświątkowe, głównie na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej¹².

Podczas zakładania zborów Gustaw H. Schmidt napotykał na trudności związane z brakiem odpowiednio przygotowanej kadry duchownych, zdolnej samodzielnie prowadzić nowopowstające wspólnoty, poprawnie objaśniać doktrynę pentekostalną oraz chronić wierzących przed fanatyzmem i herezjami¹³. W takiej sytuacji, w wyniku negatywnych doświadczeń, została określona nowa strategia misyjna, której

ważnym zadaniem miało być zakładanie stacji misyjnych, czyli ośrodków wspierających służbę wędrownych misjonarzy i ustalenie struktury hierarchicznej. Celem konsolidacji pracy misyjnej na Kresach Wschodnich – zamiast dotychczasowej koncepcji zakładania zborów – stało się dążenie do utworzenia instytutu teologicznego, który kształciłby miejscowych kaznodziejów i starszych. Przyświecało temu założenie, że wykwalifikowani pracownicy misyjni w swej działalności oraz zdolnościom i współpracy staną się częścią związku zborów zielonoświątkowych (Krüger 2016, 14-15).

¹¹ Zbory Boże [ang. *Assemblies of God*] to największa denominacja zielonoświątkowa na świecie (Włoch 2003).

¹² Podczas jednej z podróży do Polski G.H. Schmidt przywiózł aż 12 ton darów, głównie żywności i ubrań. Wierzył, że misjonarze powinni udzielać pomocy humanitarnej w celu uwiarygodnienia przekazywanego przesłania duchowego (Salzer 1988, 8).

¹³ Według H. Krügera, w swojej pracy misyjnej G.H. Schmidt zmagał się przede wszystkim z dwoma problemami typowymi w tamtym czasie dla tej części Europy. Pierwszym była skłonność do przesadnego akcentowania różnych nauk należących do spraw drugorzędnych, brak umiejętności rozróżniania spraw duchowych oraz postawy radykalne i nietolerancyjne. Druga kwestia dotyczyła kaznodziejów, którymi w większości byli ludzie młodzi, nieugruntowani w wierze, słabo znający Biblię i bez dodatkowej wiedzy umożliwiającej prowadzenie dyskusji lub przedstawianie argumentów (Krüger 2016, 14-15).

Doraźnym rozwiązaniem potrzeby posiadania wykwalifikowanych duchownych było skierowanie grupy dobrze zapowiadających się kandydatów do służby na szkolenie biblijne w Anglii. W 1926 r. Gustaw H. Schmidt sponsorował naukę ośmiu osób w seminarium biblijnym w Hampton należącym do brytyjskich Zborów Bożych (Salzer 1988, 9)¹⁴. Pomimo pozytywnego rezultatu studiowania za granicą (jakim był powrót absolwentów do kraju i ich kompetentna praca misyjno-kościelna), kontynuowanie tej formy kształcenia, z uwagi na wysokie koszty, okazało się w praktyce niemożliwe¹⁵. Z tego powodu „najbardziej logicznym rozwiązaniem było otwarcie instytutu biblijnego w Europie Wschodniej, obsadzonego wykwalifikowanymi instruktorami” (Salzer 1988, 9). Otwarcie nowej jednostki edukacyjnej, w szczególności zebranie niezbędnych środków finansowych, nie było łatwym zadaniem.

W 1925 r. Schmidt udał się do USA i przedstawił projekt szkoły biblijnej Radzie Głównej Zborów Bożych, która z szacunkiem, ale jednak odmówiła partycypowania w kosztach, z uwagi na poważne zobowiązania finansowe w innych częściach świata, w szczególności w Chinach (Salzer 1988, 9)¹⁶. Nie zrażając się, przez kolejne cztery lata Schmidt podróżował po USA, promując ideę ośrodka dydaktycznego i zbierając pieniądze na ten cel. Dodatkowo podjął dwie kluczowe inicjatywy, które bezpośrednio przyczyniły się do otwarcia, a następnie utrzymania

¹⁴ W gronie osób uczących się w szkole biblijnej w Hampton byli: Arthur Bergholtz, Max Rapp, Paul Stehlik, Arthur Winiarski, Alfons Chudowski, Paul Schulz, Otto Wagner i Bertha Schulz. Po zakończeniu nauki, jako dobrze przygotowani do pracy misyjno-kościelnej, zostali oni włączeni do służby i w przyszłości pełnili różne kierownicze funkcje, np. Arthur Bergholtz przez wiele lat stał na czele ruchu zielonoświątkowego w Polsce jako pierwszy przewodniczący Związku Chrześcijań Wiary Ewangelicznej (Krüger 2016, 14).

¹⁵ Roczny koszt utrzymania jednego studenta w Anglii wynosił od 300 do 500 dolarów, co w tamtym czasie było wysoką sumą (Krüger 2016, 14).

¹⁶ Koszt otwarcia Szkoły Biblijnej, głównie wynajęcia odpowiedniego budynku, oszacowano na kwotę 5 000 dolarów. Potrzebne były także dalsze środki na jego wyposażenie i utrzymanie. W 1927 r. udało się zebrać tylko 495 dolarów, natomiast pozostałą sumę do listopada 1929 roku (Krüger 2016, 16; Salzer 1988, 9; „Sylwetki ruchu ...”, 1989.

działalności Szkoły Biblijnej. W roku 1926, mając wsparcie finansowe od C.W. Swansona, przedsiębiorcy z Kalifornii, rozpoczął wydawanie czasopisma *The Gospel Call of Russia* (TGCR), w którym publikował materiały na temat pracy ewangelizacyjnej i jej potrzeb w Europie Wschodniej. W 1927 r., wraz z Paulem Bernardem Petersonem, byłym krzewicielem pentekostalizmu w Rosji, oraz innymi misjonarzami z Europy Środkowo-Wschodniej, zorganizował Misję Rosyjską i Wschodnio-Europejską [ang. *Russian and Eastern European Mission* – REEM], przekształconą w dalszej kolejności w Misję Wschodnio-Europejską [ang. *Eastern European Mission* – EEM]. Organizację zarejestrowano w Chicago, a *The Gospel Call of Russia* stało się jej oficjalnym czasopiśmie. Swoim oddziaływaniem misja objęła Rosję, Polskę, Litwę, Łotwę, Czechosłowację, Bułgarię i Jugosławię oraz (na mocy specjalnego porozumienia ze Zborami Bożymi) sprawowała opiekę nad jej misjonarzami akredytowanymi w tych krajach. W Konstytucji i regulaminach REEM wyrażono jednoznaczny zamiar zorganizowania instytutu biblijnego w Europie Wschodniej (Salzer 1988, 9).

Po długim, pracowitym i bardzo owocnym pobycie w USA, w 1929 r. Gustaw H. Schmidt powrócił do Polski. W oczekiwaniu na ostateczną decyzję o otwarciu szkoły, która miała zapaść dopiero po zebraniu pełnej kwoty potrzebnych na ten cel pieniędzy, w dniach 19 sierpnia – 13 września 1929 r. zorganizował w Starej Czołnicy, w rejonie Łucka na Kresach Wschodnich, kurs biblijny dla 39 rosyjskojęzycznych kaznodziejów i starszych zborów¹⁷. Nauczycielami, obok Schmidta, byli: Albert Clause, Arthur Bergholz i R.J. Hayes, angielski pastor z *Assemblies of God* w Dagenham (dzielnica Londynu, Wielka Brytania). Tego typu nauczanie kontynuowano aż do roku 1938, czyli także po otwarciu Szkoły Biblijnej w Gdańsku¹⁸.

¹⁷ Starsi zboru to członkowie rady zborowej.

¹⁸ Podczas kursu omawiano m.in. zagadnienia z Dziejów Apostolskich oraz prowadzono rozważania o czasach ostatecznych i darach duchowych. H. Krüger, na podstawie wspomnień R.J. Hayesa (jednego z wykładowców), w następujący sposób przedstawił

W listopadzie 1929 r. Schmidt otrzymał wiadomość z centrali REEM w Chicago o zebraniu wszystkich potrzebnych pieniędzy, co umożliwiło rozpoczęcie ostatniego etapu przygotowań. Niestety, jego radość wkrótce zamieniła się w wielki ból. W Boże Narodzenie 1929 r. zmarła na gruźlicę jego żona Carrie¹⁹, a dwa tygodnie później on sam zachorował na tyfus.

uczestników kursu, panującą tam atmosferę oraz warunki bytowe: „Przenosili się z jednego miejsca na drugie, doprowadzali do wiary setki ludzi i zakładali zbory, lecz z powodu swych przekonań bardzo często byli prześladowani i więzieni. Heyes podkreśla, że na ich twarzach było widać ślady głodu i niedostatku, ale jaśniały one pokojem i radością: ubodzy, a jednak bogaci w Chrystusie. Po uciążliwej podróży nieznający ani słowa po polsku Heyes spotkał na dworcu w Kiwercach Schmidta, Clausego i Bergholza i wspólnie dotarli do miejsca przeznaczenia na prostym wozie ciągniętym przez konie. Mieli stertę siana, która miała uprzyjemnić im trochę jazdę po wyboistej drodze i zabezpieczyć bagaże. Dom, w którym mieli przemawiać, był zbudowany z ciosanych belek i służył jako miejsce zgromadzeń dla około 200 ludzi, chociaż sala w normalnych europejskich warunkach mogłaby pomieścić mniej niż połowę uczestników. W małym pokoju obok sali były dwa łóżka dla Schmidta i Heyesa i tapczan dla Clausego i Bergholza, lecz ten ostatni znalazł sobie nocleg w stodole służącej za sypialnię dla braci. [...] A. Clause był poruszony wielkim pragnieniem pogłębiania wiedzy, mimo ubóstwa, braków edukacyjnych i cierpień, które były udziałem większości uczestników kursu. [...] W ostatnią niedzielę, na zakończenie kursu, wierzący pościli przez cały dzień, czekając na pokarm duchowy. Tego dnia zjechali się wszyscy misjonarze z bliższych i dalszych okolic, by uczestniczyć w czterogodzinnym nabożeństwie porannym. Następnie około 360 wierzących przeszło kilka kilometrów nad wodę, gdzie odbył się chrzest. Po chrzcie z radością uczestniczyli w nabożeństwie do godziny 22.00. Wszystko łącznie trwało 12 godzin” (Krüger 2016, 17, 41-49).

¹⁹ Corrie Schmidt była Norweżką. Nawróciła się dzięki służbie swojego przyszłego męża, któremu towarzyszyła w wyczerpujących podróżach misyjnych, śpiewając (do czego była profesjonalnie przygotowana) na nabożeństwach i spotkaniach ewangelizacyjnych. W ciągu dziesięcioletniej pracy całkowicie podupadła na zdrowiu. Zmarła na gruźlicę, którą zaraziła się wskutek trudnych warunków życia. W jednym ze wspomnień Schmidta, przytoczonych przez H. Krügera, znajduje się opis warunków bytowych na polu misyjnym, typowych dla Kresów Wschodnich: „By zrozumieć, co znaczy żyć sześć tygodni w rosyjskiej wsi, trzeba się tam znaleźć. Przez cały czas trwania kursu biblijnego bez przerwy lał deszcz, tak że wszystkie drogi rozmiękły, a rowy wypełniły się wodą. O domach w tej miejscowości trudno mówić. Za domostwa służą jakieś drewniane chatynki, w których właściwie nie ma przepływu powietrza. Muchy są tu prawdziwą plagą. Są ich nie setki, lecz tysiące, zarówno w izbach, jak i w sali zebrań” (Krüger 2003, 9-10).

Według Toma Salzera,

wysiłek niezbędny do utrzymania tak intensywnego harmonogramu odbił się ostatecznie na rodzinie. Podczas ich długich podróży misyjnych pani Schmidt doświadczała prawie totalnych załamań, ale zawsze uważali, że są niepokonani, nie zwalniając tempa. [...] W rzeczy samej, dni poczęcia dla instytutu biblijnego były mieszaniną prób (utrapień) i błogosławieństw (Salzer 1988, 9).

Rodzinna tragedia Schmidta nie zatrzymała procesu tworzenia Szkoły Biblijnej. Na jej siedzibę wybrano Gdańsk²⁰, a sprawą kluczową w tym przypadku był jego status, gdyż jako Wolne Miasto zapewniał swobody religijne. Konstytucja Gdańska gwarantowała każdemu wolność religii i sumienia, niezakłócanie praktyk religijnych oraz swobodę zrzeszania się w związkach religijnych²¹. Ponadto w mieście urzędowały konsulatory państw ościennych, co bardzo ułatwiało podróżującym misjonarzom ubieganie się o wizy. Dodatkowym argumentem na korzyść Gdańska był fakt, że zakładająca szkołę Misja REEM z siedzibą

²⁰ Pierwotnie, jeszcze w okresie pobytu Schmidta w USA w latach 1925-1929, sugerowano ulokowanie szkoły w Łodzi. Prawdopodobne powody tej propozycji to: bardziej centralne (w porównaniu do Gdańska) położenie miasta na mapie Europy Środkowo-Wschodniej oraz działający tam zbór zielonoświątkowy. Ostatecznie wybrano Gdańsk, gdyż w Łodzi w tym czasie funkcjonowało już seminarium baptystyczne, a Wolne Miasto Gdańsk gwarantowało nieporównywalnie większą wolność religijną (Krüger 2016, 16-17).

²¹ W Konstytucji zapisano: „Art. 73. Społeczno-prawne przywileje lub niekorzyści wynikające z pochodzenia, stanu lub religii nie występują. [...] Art. 85. Każdemu obywatelowi zapewnia się wolność zrzeszania się w celach nie kolidujących z prawem karnym, w związkach i stowarzyszeniach. Zapewnia się również wolność zrzeszania w związkach religijnych. Każdemu związkowi przysługuje prawo uzyskania zdolności prawnej według przepisów prawa obywatelskiego. Odmowa nie może być wydana ze względów politycznych, socjalnych lub religijnych. [...] Art. 96. Każdemu zapewnia się wolność religii i sumienia. Ochrona państwa gwarantuje niezakłócanie praktyk religijnych. Korzystanie z praw obywatelskich i państwowych, jak i dopuszczanie do zajmowania publicznych urzędów jest niezależne od wyznania religijnego. Nikt nie może być zmuszany do ujawnienia swoich przekonań religijnych” („Konstytucja Wolnego Miasta Gdańska z 17 listopada 1920 roku...” nd.).

w Chicago od 1928 r. miała tam swoją europejską placówkę (Krüger 2016, 17).

Pierwszą lokalizacją szkoły były pomieszczenia w wynajętej, kilkupiętrowej kamienicy w centrum Gdańska przy 3. Damm 1 (ul. Grobla III), blisko dworca kolejowego (Gajewski 2012, 324), dzielone z zarządem misji i gdańskim zbozem zielonoświątkowym. Sala nabożeństw, mieszcząca 400 osób, znajdowała się na poziomie trzecim, natomiast sale wykładowe, biura i pokoje mieszkalne dla studentów – na poziomach czwartym i piątym (Krüger 2016, 18; Salzer 1988, 10).

3. Kształcenie kadr w Szkole Biblijnej w latach 1930-1933

Uroczyste otwarcie pierwszej zielonoświątkowej Szkoły Biblijnej w Europie Środkowo-Wschodniej odbyło się 2 marca 1930 r., z udziałem C.W. Swansona, prezydenta REEM, który specjalnie na tę okazję przyjechał z Ameryki (Krüger 2016, 19). W pierwszym trzymiesięcznym kursie uczestniczyło 25 osób²². Spośród 40 kandydatów, z uwagi na ograniczenia finansowe, 15 „z ciężkim sercem odesłano do domu, chociaż pomieszczenia mogły pomieścić 50 studentów” (Krüger 2016, 20). Przyjęto tych, którzy byli już zaangażowani w służbę jako misjonarze i kaznodzieje. W tej grupie byli Rosjanie, Ukraińcy, Polacy i Bułgarzy²³.

Dyrektorem i dziekanem szkoły był Gustaw H. Schmidt. Obowiązki kierownika biura objął Gustaw Kinderman, który był jednocześnie

²² Liczbę 25 uczestników pierwszego kursu podano za H. Krügerem i T. Salzerem. W kwestii liczby uczestników pierwszego i drugiego kursu istnieje rozbieżność spowodowana materiałami źródłowymi. Według W. Gajewskiego, powołującego się na artykuł „Pierwszy kurs biblijny w Gdańsku” w czasopiśmie „Priidiet Primiritiel” z 1930 r., w pierwszym kursie uczestniczyło 10 osób, natomiast kolejnych 25 – w kursie drugim, rozpoczętym w czerwcu 1930 roku. H. Krüger podaje odwrotnie: 25 uczestników pierwszego i 10 drugiego kursu (Krüger 2016, 20, 26; Salzer 1988, 10; Gajewski 2014, 75).

²³ Poza zaangażowaniem w pracę kościelną od kandydatów do szkoły zwykle oczekiwano osobistego przeżycia chrztu w Duchu Świętym. Nie był to jednak warunek bezwzględny, co potwierdza przyjęcie już na pierwszy kurs kilku osób bez tego doświadczenia (Salzer 1988, 10).

sekretarzem i skarbnikiem europejskiej placówki REEM. Vera Nitsch, amerykańska misjonarka, została przełożoną odpowiadającą za sprawy gospodarcze oraz ogólne wychowanie seminarzystów (np. punktualność, dyscyplinę i kulturę osobistą, prace domowe i higienę). Przez cały okres funkcjonowania szkoły jej dziekanem honorowym był Donald Gee (1891-1966)²⁴, wybitna postać angielskiego ruchu pentekostalnego. Każdy z wymienionych, w różnym stopniu, był wykładowcą, jednak w pierwszym okresie główny ciężar nauczania spoczywał na Paulu Stehliku, a gdy ten zrezygnował z prowadzenia zajęć (z uwagi na wyczerpanie fizyczne i psychiczne), jego obowiązki na pewien czas przejął pastor Len Jones z Londynu²⁵. Ponadto w tamtych latach gościnnie nauczali: Nelson Parr i W.T. Greenstreet z Anglii (Krüger 2016, 22-23; Salzer 1988, 10).

Ramowy, dzienny plan zajęć w szkole był ściśle określony i wyglądał następująco:

6.00 – pobudka

6.30-7.30 – modlitwa indywidualna

7.00 – śniadanie oraz porządki w pokojach

8.15 – wspólne nabożeństwo

²⁴ Donald Gee (1891-1966) był zielonoświątkowym pastorem, muzykiem, pisarzem, wykładowcą i działaczem ekumenicznym. Był współzałożycielem Zborów Bożych [*Assemblies of God*] w Wielkiej Brytanii i Irlandii, a w latach 1925-1963 pełnił funkcję członka zarządu centralnego tej denominacji, w tym jej wiceprzewodniczącego (1934-1944) oraz przewodniczącego (1945-1948). W latach 1951-1964 był dyrektorem Szkoły Biblijnej w Kenley k. Londynu. Napisał ponad 30 książek i setki artykułów. Zależało mu na bardzo dobrym przygotowaniu duchownych do pracy kościelnej. Ponieważ unikał skrajności i przedstawiał wyważoną doktrynę pentekostalną, nazywano go ‘apostolem równowagi’ [ang. *Apostle of Balance*], a Walter J. Hollenweger w pracy na temat ruchu zielonoświątkowego określił go jako ‘zielonoświątkowego dżentelmena’ (Sosulska 1994, 7; Czajko 1991, 7-9; „Gee Donald” 2003).

²⁵ Len Jones był pastorem jednego z największych londyńskich zborów należących do zielonoświątkowej denominacji Elim. Był doświadczonym nauczycielem, wykładowcą w Szkole Biblijnej w Toronto oraz sekretarzem Zborów Bożych w Nowej Zelandii (Salzer 1988, 10).

9.00-13.00 – zajęcia/wykłady

13.00-15.00 – obowiązkowy czas wolny/rekreacja

15.00-17.00 – studium biblijne lub zajęcia/wykłady

17.00 – kolacja

18.00 – nabożeństwo w zborze gdańskim i/lub osobiste studium przed snem (Salzer 1988, 11).

Wskazany harmonogram nie tylko porządkował codzienną działalność szkoły, ale także określał rytm życia studentów, przez co uczył ich zdyscyplinowania oraz kształtował umiejętności i nawyki pożądane u pracownika kościelnego. Szczegółowy program wszystkich zajęć był każdorazowo zapisywany na kartce i wywieszany na tablicy, a dzwonek obwieszczał rozpoczęcie i zakończenie lekcji. Wart zauważenia w planie dnia jest niestandardowy dla tego typu placówek punkt wskazujący czas obowiązkowej rekreacji. Było to niezbędne głównie z uwagi na studentów rosyjskich, którzy wykazywali na tyle duże zaangażowanie, że czasami nawet zaniedbywali własne zdrowie (Salzer 1988, 10-11)²⁶.

Z uwagi na fakt, że od samego początku w gronie studentów były osoby różnych narodowości²⁷, językami wykładowymi były niemiecki i rosyjski, gdyż w owym czasie każdy ze słuchaczy znał na wystarczającym poziomie przynajmniej jeden z nich. W związku z tym niemal wszystkie wykłady były tłumaczone, a w przypadku mówcy posługującego się językiem angielskim, nierzadko obok wykładowcy stało dwóch tłumaczy, przekładających nauczane treści kolejno na niemiecki i rosyjski. Głównym tłumaczem był Gustaw Kinderman, chociaż sporadycznie

²⁶ H. Krüger podaje, że „Schmidt, oceniając okres pierwszych trzech miesięcy, z przejęciem wspominał pieśni rosyjskie śpiewane na cztery głosy – «tylko Rosjanie potrafią tak śpiewać» – jak również wspólne gorliwe modlitwy. Bracia z Rosji wcześniej rozpoczynali modlitwę; już o 4.30 na klęczkach modlili się m.in. za swoje miejsce pracy i swoje rodziny. Do późnej nocy słychać było w pomieszczeniach ciche, błagalne głosy” (Krüger 2016, 25).

²⁷ Studenci pierwszych dwóch kursów pochodzili z Polski, Rosji, Ukrainy i Bułgarii, a w kolejnych latach także z Niemiec, Estonii, Łotwy, Litwy, Czech, Słowacji, Węgier, Rumuni i Jugosławii (Gajewski 2014, 75-76; Krüger 2003, 9-10).

w tym zadaniu uczestniczył także Gustaw Schmidt²⁸.

Program szkoły skupiał się przede wszystkim na Biblii, formacji duchowej seminarzystów (w tym – ich życiu modlitewnym) oraz na kształtowaniu umiejętności praktycznych, niezbędnych w pracy kościelnej. Nacisk kładziono na teologię biblijną i komentowanie poszczególnych ksiąg Starego i Nowego Testamentu. Rozważano takie zagadnienia jak: zbawienie i usprawiedliwienie, chrzest, prawo i łaska oraz chrzest w Duchu Świętym (Krüger 2016, 23-24; Salzer 1988, 11). Teologię biblijną wykładano „w zgodzie z fundamentalną interpretacją Biblii i w tym duchu podawano również doktrynę zielonoświątkową” (Gajewski 2014, 77).

Według T. Salzera, głównym powodem skoncentrowania się na Biblii była silna reakcja kierownictwa szkoły na rozwój modernistycznych teologii, w tym – liberalnej, opartej na krytyce tekstu, nauczanej w niemieckich seminariach. Nie bez znaczenia była także słaba znajomość prawd biblijnych i niewystarczająca umiejętność posługiwania się tekstem Pisma Świętego przez seminarzystów, przede wszystkim w sytuacjach zagrożenia ze strony agresywnych i dobrze przygotowanych misjonarzy adwentystów dnia siódmego, świadków Jehowy lub innych grup wyznaniowych, co narażało zielonoświątkowców na niebezpieczeństwo zmiany wyznania. Dodatkowo, biblijny program wychodził naprzeciw oczekiwaniom samych uczących się, świadomych własnych ograniczeń i pytających: „Co mamy zrobić? [...] Wiemy, że oni są w błędzie, ale nie wiemy, jak się im przeciwstawić za pomocą Słowa Bożego” (Salzer 1988, 11).

Skupienie na Piśmie Świętym nie znaczyło, że nauczanie ograniczało się do prostego przekazu prawd biblijnych. Horst Krüger (na podstawie relacji oraz świadectw zarówno uczestników kursów jak i wykładowców) podaje, że studenci byli entuzjastycznie nastawieni do nauki i bardzo aktywni podczas zajęć²⁹. Miało to także związek z ich formacją duchową

²⁸ G.H. Schmidt oraz G. Kinderman posługiwali się czterema językami: polskim, rosyjskim, niemieckim i angielskim (Salzer 1988, 10-11).

²⁹ Horst Krüger przytacza wiele relacji i świadectw. W jednym z nich, zamieszczonym

i rozwijaniem umiejętności praktycznych, niezbędnych w pracy zbiorowej. Słuchacze poznawali zasady oraz ćwiczyli głoszenie kazań i prowadzenie nabożeństw. Uczyli się „zakładania Szkółek Niedzielných, przygotowywania programów, materiałów i podstaw pedagogiki. Oczywiście wszystkie te elementy pracy pedagogicznej miały charakter ogólny i bardziej praktyczny niż teoretyczny, co, zdaje się, było cechą typową dla tego typu seminariów” (Gajewski 2014, 78).

W pierwszym okresie funkcjonowania szkoły, system kształcenia polegał na organizowaniu krótkich kursów. Trwały one od 3 do 9 miesięcy. Osoby lepiej zaznajomione z zielonoświątkową doktryną studiowały krócej, natomiast inne, np. nieposiadające wystarczającej wiedzy biblijnej lub przyjeżdżające z odległych terytoriów, pozostawały dłużej. Większość studentów pochodziła z ubogich rodzin i nie była w stanie samodzielnie pokrywać kosztów nauki. Byli na utrzymaniu misji, co znacząco obciążało jej budżet. Z powodu trudności finansowych, po trzech latach od otwarcia placówki, 8 lutego 1933 r. misja zawiesiła działalność szkoły. Do tego czasu przeprowadzono 9 kursów, z udziałem 271 studentów (Gajewski 2014, 79; Krüger 2016, 28). Niewątpliwie przykra, wymuszona obiektywnymi trudnościami sytuacja nie powstrzymała Gustawa Schmidta przed dydaktyczną aktywnością. Pod jego kierunkiem „nauczanie biblijne prowadzono dalej w różnych częściach terenu misyjnego” (Krüger 2016, 28).

4. Kształcenie kadr w Instytucie Biblijnym w latach 1935-1938

Po 2,5-letniej przerwie wznowiono działalność edukacyjną, zmieniając nazwę szkoły na Instytut Biblijny. Siedzibę przeniesiono na obrzeża Gdańska, do wynajętej willei przy ul. Prinzenweg 3 (obecnie Gdańsk

w czasopiśmie *The Gospel Call of Russia*, student napisał: „To nowe światło na temat Prawa i usprawiedliwienia, które otrzymałem w Szkole, sprawiło, że Biblia zyskała dla mnie podwójną wartość. Nigdy nie mogłem objaśnić Prawa, teraz Pan darował mi światło. A jakąż radość miałem, gdy mi objaśniono dwa pierwsze rozdziały Dziejów Apostolskich!” (Krüger 2016, 24).

Wrzeszcz, ul. Podleśna 3). Był to obszerny i dobrze utrzymany trójkon-dygnacyjny budynek z możliwością zakwaterowania 40 osób (Czajko 1978, 12-14; Gajewski 2012, 324). W nowych pomieszczeniach 6 paź-dziernika 1935 r. rozpoczął się 10. kurs z udziałem 27 studentów (Krüger 2016, 28).

Najważniejsze zmiany dotyczyły jednak funkcji dziekana, z której wycofał się Gustaw Schmidt, oraz systemu nauczania. Nicholas Niko-loff³⁰, wskazany na to stanowisko przez Schmidta w 1935 r., przekształcił szkołę w jednostkę adekwatną do posiadanej nazwy. Zdaniem prof. Wojciecha Gajewskiego, zrezygnowano przede wszystkim z „dotych-czasowego systemu nauki, opartego na wyjaśnianiu fundamentalnych doktryn zielonoświątkowych, a wprowadzono analityczno-kontekstową metodę studiowania Biblii. Poszczególne księgi Biblii były rozważane z uwzględnieniem tła historycznego, autora, daty i miejsca powstania” (Gajewski 2014, 80). Według H. Krügera, wprowadzona metoda „zna-czała niewątpliwie intelektualizację procesu kształcenia, jednak nie zo-stało to potraktowane jako przekazywanie suchej wiedzy. Doceniono także jego wartość duchową” (Krüger 2016, 30).

³⁰ Nicholas Nikoloff urodził się w 1900 r. w Bułgarii, w rodzinie prawosławnej. Pod wpływem matki, absolwentki kolegium amerykańskiego, zaczął uczęszczać do pa-rafii ewangelickiej w Burgas, gdzie doświadczył nawrócenia. W 1919 r. rozpoczął studia prawnicze na uniwersytecie w Sofii, a rok później wyjechał do USA. Kształcił się w No-wym Jorku. Tam też został ochrzczony w Duchu Świętym. Został zielonoświątkowym pastorem, ukończył seminarium duchowne w Newark w 1924 r. i przez kolejne dwa lata był w nim wykładowcą. W 1926 r., wraz z żoną Martą, powrócił do Bułgarii i pro-wadził pracę ewangelizacyjno-duszpasterską w Burgas. Doprowadził do legalizacji Kościoła Ewangeliczno-Zielonoświątkowego w Bułgarii i został jego pierwszym su-perintendentem. W latach 1935-1938 pełnił funkcję dziekana w Instytucie Biblijnym w Gdańsku, a po jego zamknięciu powrócił do Bułgarii. Z chwilą wybuchu II wojny światowej wyjechał do USA, gdzie był kierownikiem szkół biblijnych w stanach New Jersey i Massachusetts, a następnie wykładowcą w Centralnym Instytucie Biblijnym Zborów Bożych w Springfield. W 1956 r. na Uniwersytecie w Nowym Jorku otrzymał stopień naukowy doktora na podstawie rozprawy na temat średniowiecznej herezji bułgarskiej, tzw. bogomilizmu (Czajko 1994, 7).

Wraz z nowym podejściem do kształcenia każdy student otrzymywał podręcznik składający się z 263 stron maszynopisu, zawierający przegląd treści 12 tematów związanych z wykładanymi przedmiotami³¹. Tabela nr 1 wskazuje na zawartość podręcznika, z uwzględnieniem autorów i wielkości opracowań.

L.p.	Temat	Autor opracowania	Ilość stron
1.	Homiletyka	W.M. Smith	40
2.	Okresy czasu i dispensacje – kursy biblijne dla kaznodziejów i nauczycieli Szkół Niedzielnych	F.M. Boyd	41
3.	Hermeneutyka (fragmenty publikacji)	M.S. Torrey, D.O. Teasley, G.P. Pardington	26
4.	Objawienie Jezusa Chrystusa	W.M. Smith	31
5.	Objawienie	M. Pearlman	5
6.	Nauka o Duchu Świętym	brak autora	29
7.	Życie Jezusa Chrystusa	W.H. Nagel	28
8.	Pytania na temat życia Chrystusa	W.H. Nagel	7
9.	Kwestie dodatkowe na temat życia Chrystusa	W.H. Nagel	4
10.	Nauka o Jezusie Chrystusie	N. Nikoloff – streszczenie opracowania W. Evansa	14
11.	Teologia pastoralna, służba dla królestwa Bożego	G.H. Schmidt	22
12.	Objaśnienia trudnych fragmentów Pisma Świętego	G.H. Schmidt	16

Tabela 1. Zawartość podręcznika studenta Instytutu Biblijnego w Gdańsku (na podstawie Krüger 2016, 32).

³¹ Przygotowanie podręcznika nie było łatwym zadaniem. Teksty przepisywano na maszynie, pod dyktando, używając papieru przebitkowego i kalki. Ponieważ poszczególne opracowania przedmiotów w wersji oryginalnej były w różnych językach, tłumaczono je na pozostałe języki wykładowe w instytucie. Podręcznik występował w 4 wersjach: rosyjskiej, niemieckiej i angielskiej, oraz prawdopodobnie po polsku (Krüger 2016, 30).

Nicholas Nikoloff wydłużył do dwóch lat czas nauki dla najzdolniejszych studentów, otworzył bibliotekę zaopatrzoną w książki od współwyznawców z USA oraz wprowadził język angielski jako trzeci wykładowy. Z tego powodu, do programu nauczania została włączona nauka języka angielskiego, którą prowadziła Martha Nikoloff, żona dziekana, posługując się nowatorską na owe czasy metodą Linguaphone³².

Studenci rozwijali umiejętność głoszenia kazań nie tylko w trakcie zajęć z homiletyki, na których kolejno przemawiali, aby następnie zmierzyć się z oceną prowadzącego oraz swoich kolegów z grupy, podczas otwartej, konstruktywnej dyskusji. Często wieczorami w czwartki i piątki, a także w niedziele, organizowali uliczne spotkania ewangelizacyjne w centrum miasta, przeważnie na Placu Dominikańskim, w pobliżu hal targowych i kościoła Mariackiego. Wygłaszali kazania i rozmawiali z ludźmi gromadzącymi się z uwagi na śpiew rosyjskich studentów. Z duszpasterską posługą uczęszczali do domu poprawczego i domu starców. Wielokrotnie, głównie w weekendy, korzystając z zakupionych przez misję rowerów, wyjeżdżali do miejscowości wokół Gdańska, głosząc słowo Boże³³.

Poza kształceniem teologicznym kierownictwo instytutu przykładło wagę do przygotowania studentów do wykonywania zadań administracyjnych, niezbędnych w służbie kościelnej. Była to np. nauka tworzenia pism urzędowych, prowadzenia zborowej administracji i organizowania kościelnego nauczania.

W tabeli nr 2 wymienieni zostali wykładowcy instytutu nauczający najdłużej oraz ich główne przedmioty. Poza nimi sporadycznie zajęcia

³² Nauczanie języka angielskiego było wyjątkowo intensywne. W pewnym okresie Nikoloff zarządził, aby studenci rozmawiali ze sobą po angielsku przez 3,5 godz., trzy razy w tygodniu, co przynosiło pożądane rezultaty i umożliwiało młodym ludziom korzystanie z literatury w tym języku (Salzer1988, 11).

³³ Jako przykład misyjnej aktywności T. Salzer wymienił Józefa Czerskiego, który używając roweru, w ciągu miesiąca odwiedził 27 wiosek wokół Gdańska, co znaczyło, że przebył ponad 200 kilometrów (Salzer1988, 18).

prowadzili: Len Jones, Alfred Howard Carter, Lester Sumrall oraz inni, mniej znani nauczyciele (Krüger 2016, 31).

Imię i nazwisko wykładowcy	Przedmiot
Gustaw Herbert Schmidt	Teologia praktyczna
Paul Stehlik	Hermeneutyka, egzegeza, homiletyka i apologetyka
Nicholas Nikoloff	(od 1935 r.) Hermeneutyka, egzegeza, homiletyka i apologetyka
Donald Gee	Dzieło, owoce i dary Ducha Świętego
Nelson Parr	Podstawy teologii, Dzieje Apostolskie, ewangelizacja, służba prorocka
Arthur Bergholz	Zadania i kierowanie zbozem
W.T. Greenstreet	Pisma Łukasza, List do Efezjan, List do Kolosan, List do Hebrajczyków, Księga Kapłańska, eschatologia
Iwan Zub Zołotarow	Muzyka i prowadzenie chóru
Margarete Schmidt	Język niemiecki
(pani) Semenoff	Język rosyjski
Martha Nikoloff	Język angielski

Tabela 2. Wykładowcy Instytutu Biblijnego w Gdańsku (na podstawie Krüger 2016, 10, 31, 33-34).

Od 1936 r. sytuacja polityczna w Wolnym Mieście Gdańsku zaczęła wyraźnie ulegać zmianie. Z każdym rokiem naziści coraz bardziej ograniczali swobody obywatelskie, w tym – religijną. W pierwszej połowie 1938 r. stało się jasne, że kształcenie studentów w dotychczasowej formie jest zbyt niebezpieczne. Z tego powodu, pod naciskiem władz hitlerowskich, w czerwcu 1938 r. misja podjęła decyzję o zamknięciu instytutu, a 30 kwietnia 1939 r. zaprzestało działalności także Biuro Zarządu REEM³⁴.

³⁴ O pogarszającej się sytuacji w Gdańsku pisali do USA przebywający w mieście misjonarze, także dziekan Nicholas Nikoloff. Niestety, zamknięcie instytutu nie uchroniło w pełni wszystkich jego pracowników i studentów. Naziści wykorzystali posiadane wykazy nazwisk do przeprowadzenia aresztowań, osadzania w więzieniach i zsyłania do obozów koncentracyjnych. Po wojnie informacje o instytucie trafiły do władz sowieckich i ułatwiły kolejne aresztowania. Represje dotknęły także Gustawa Schmidta,

5. Podsumowanie

Prężnie rozwijający się ruch pentekostalny na ziemiach polskich w latach 20. XX wieku zmagał się z brakiem wykwalifikowanych kadr duchownych zdolnych do prowadzenia licznie powstających zborów, w szczególności na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej. Niewystarczające były doraźne próby rozwiązania tego dylematu poprzez nauczanie w zborach lub organizowanie krótkich konferencji międzyzborowych, jak też wysłanie w 1926 r. kilku kandydatów na duchownych do seminarium biblijnego w Hampton. Odpowiedzią na istniejący problem okazało się powołanie w 1930 r. Szkoły Biblijnej w Gdańsku, przemianowanej w 1935 r. na Instytut Biblijny w Gdańsku. Była to pierwsza zielonoświątkowa szkoła teologiczna (seminarium duchowne) w Europie Środkowo-Wschodniej. W czasie swej działalności Instytut wykształcił ok. 550 osób, mężczyzn i kobiet, pochodzących z Białorusi, Bułgarii, Czechosłowacji, Estonii, Jugosławii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Polski, Rumunii, Ukrainy i Węgier³⁵. Po ukończeniu nauki, zdecydowana większość z nich podjęła służbę w swoich krajach w charakterze pastorów, misjonarzy, kaznodziejów, nauczycieli lub starszych zborów. W początkowym okresie rozwoju pentekostalizmu w tej części Europy, instytut nie tylko zdynamizował pracę misyjną, ale co szczególnie ważne, pozwolił „sprecyzować doktrynę, wyznaczyć kierunki rozwoju,

który w maju 1939 r., wraz z żoną, powrócił z USA do Gdańska. W październiku 1940 r. został aresztowany i skazany za złamanie prawa i głoszenie nauki zielonoświątkowej. Osadzono go w więzieniu na prawie 7 miesięcy, w tym przez kilka tygodni przebywał w obozie w Stutthofie. W styczniu 1943 r., aby uniknąć ponownego wysłania do obozu zagłady, uciekł do Szwecji, w czym pomogło mu jego amerykańskie obywatelstwo. W Gdańsku pozostawił rodzinę. Żony już nie zobaczył, zmarła w 1944 r., a z córkami spotkał się dopiero po wojnie (Gajewski 2014, 82; Salzer, 1988-89, 10-12, 17-18; Krüger 2003, 10).

³⁵ Trudno określić, ile dokładnie osób ukończyło instytut, z uwagi na brak dokładnych statystyk z okresu jego działalności w latach 1935-1938. W. Gajewski uważa, że liczbę 271 absolwentów z lat 1930-1933 prawdopodobnie podwojono. T. Salzer podaje liczbę min. 550, a H. Krüger (powołując się na Kindermana), mówi o 590 absolwentach (Krüger 2016, 36; Gajewski 2014, 83).

stworzyć kadre pracowników kościelnych i – wreszcie – przełamać opory przed krytyczną analizą własnych wierzeń” (Gajewski 2014, 83). W ten sposób wydatnie przyczynił się do ochrony ruchu zielonoświątkowego przed ekstremistami i pozwolił utrzymać „jego główny nurt w kręgu doktryny i teologii Kościołów ewangelikalnych” (Gajewski 2014, 83). Poprzez kształtowanie w studentach umiejętności kaznodziejskich, pedagogiczno-nauczycielskich i organizacyjno-administracyjnych, miał wpływ na jakość funkcjonowania zborów i przyczynił się do podniesienia autorytetu Kościołów zielonoświątkowych³⁶, nadwyreżonego przez nieprzygotowanych (i często skrajnych w swych poglądach) nauczycieli (Czajko 1963, 89).

Bibliografia

- Bundy, David. Nd. „Thomas Ball Barratt.” Dostęp 2016.02.20. http://www.seeking4truth.com/thomas_ball_barratt.htm.
- Czajko, Edward. 1991. „Donald Gee.” *Chrześcijanin* 3: 7-9.
- Czajko, Edward. 1994. „Gustaw Herbert Schmidt i Nicholas Nikoloff.” *Chrześcijanin* 9-10: 7.
- Czajko, Edward. 1978. „Notatki amerykańskie III.” *Chrześcijanin* 4: 12-14.
- Czajko, Edward. 1970. „Ruch zielonoświątkowy.” *Rocznik Teologiczny* 1: 31-57.
- Czajko, Edward. 1963. „Ruch zielonoświątkowy.” *Kalendarz Jubileuszowy ZKE* 1963: 79-90.
- Gajewski, Wojciech. 2007. „Kościół zielonoświątkowy: geneza, dzieje, teologia, duchowość i perspektywy.” W *Nierzyskokatolickie Kościoły chrześcijańskie we współczesnej Polsce*. Red. Zdzisław J. Winnicki i Tomasz Dębowski. 115-142. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

³⁶ We wczesnym okresie istnienia wspólnot ewangelikalnych w Polsce niechętnie posługiwano się słowem ‘Kościół’. Raczej mówiono o związkach, zrzeszeniach, zjednoczeniach, uniach, jednak bez wątplenia miały one charakter eklezjalny.

- Gajewski, Wojciech. 2012. „Gdański Instytut Biblijny.” W *Encyklopedia Gdańska*. Red. Błażej Śliwiński. Tom 2. Gdańsk: Fundacja Gdańska: 324.
- Gajewski, Wojciech. 2014. „Instytut Biblijny w Gdańsku. Dzieje i charakter Seminarium pentekostalnego w okresie międzywojennym.” *Studia Theologica Pentecostalia 2*: 63-85.
- „Gee, Donald.” 2003. W *Religia. Encyklopedia PWN*. Red. Tadeusz Gadacz i Bogusław Milerski Tom 10 (wersja elektroniczna). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jopek, Marek, i Rajmund Porada. 1997. „Zielonoświątkowcy.” W *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*. Red. Waław Hryniewicz, Jan Sergiusz Gajek, Stanisław Józef Koza. 206-212. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kamiński, Marek. 2012. *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988-2008. Studium historyczno-ustrojowe*. Warszawa: Warszawskie Seminarium Teologiczne.
- Kamiński, Marek. 2017. *Kościół Zielonoświątkowy w Polsce w latach 1988-2008. Studium historyczno-ustrojowe*. Warszawa: Warszawskie Seminarium Teologiczne.
- „Konstytucja Wolnego Miasta Gdańska z 17 listopada 1920 roku. Według tekstu ogłoszonego dnia 14 czerwca 1922, tłum. M. i P. Sadowski”. Nd. Dostęp 2018.08.23. <http://www.danzig-online.pl/grenze/konstytucja.html>.
- Krüger, Horst. 2003. „Życie i służba misjonarza Gustawa Herberta Schmidta” *Chrześcijanin* 5-6: 9-10.
- Krüger, Horst. 2016. *Instytut Biblijny w Gdańsku*. Warszawa: Wyższa Szkoła Teologiczno-Społeczna w Warszawie.
- Mironczuk, Jan. 2006. *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947-1989)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.

- Pasek, Zbigniew. 1992. *Ruch zielonoświątkowy. Próba monografii*. Kraków: Nomos.
- Richter, Alfred. 2018. „Thomas Ball Barratt (1862-1940) – pionier pentekostalizmu europejskiego.” Rozprawa doktorska, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie.
- Salzer, Tom. 1988. „The Danzig Gdansk Insitute of the Bible.” Cz. 1. *A/G Heritage* Fall: 8-11.
- Salzer, Tom. 1988-1989. „The Danzig Gdansk Insitute of the Bible.” Cz. 2. *A/G Heritage* Winter: 10-12.
- Sommer, Gottfried. 2003. „The Influence of German Pentecostal Churches in Foreign Countries on the Development of Pentecostalism in Germany (HT)”. Dostęp 2015.10.17. http://pmgermany.com/wp-content/uploads/2010/08/germanethnic_pentecostals.pdf.
- Sosulska, Ludmiła. 1994. „Apostoł równowagi.” *Chrześcijanin* 1-2: 7.
- „Sylwetki ruchu zielonoświątkowego. Gustaw Herbert Schmidt.” 1989. *Chrześcijanin* 8-9: 34.
- Synan, Vinson. Nd. „Pentecostalism: William Seymour. What scoffers viewed as a weird babble of tongues became a world phenomenon after his Los Angeles revival.” *Christianity Today*. Dostęp 2016.02.20. <http://www.christianitytoday.com/history/issues/issue-65/pentecostalism-william-seymour.html> .
- Śniegoń, Karol. 1960. „Z życia Kościoła. Pięćdziesiąt lat pracy ewangelicznej na Śląsku Cieszyńskim.” *Chrześcijanin* 6-7: 15.
- Świątkowski, Henryk. 1937. *Wyznania religijne w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem ich stanu prawnego*. Część I: *Wyznania i związki religijne*. Warszawa: Pyz.
- Tomaszewski, Henryk Ryszard. 2006. *Wspólnoty chrześcijańskie typu ewangeliczno-baptystycznego na terenie Polski w latach 1858-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Uczelniane Wyższego Baptystycznego Seminarium Teologicznego w Warszawie.

Włoch, Wojciech. „Zielonoświątkowy ruch.” W *Religia. Encyclopedia PWN*. Red. Tadeusz Gadacz i Bogusław Milerski Tom 10 (wersja elektroniczna). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Archiwalia

Odpowiedź Związku Stanowczych Chrześcijan [brak daty] na pytania Ministerstwa WRiOP, AKZ. Archiwum Kościoła Zielonoświątkowego w RP.

Odpowiedź Związku Zborów Chrześcijan Wiary Ewangelicznej z dnia 20 lutego 1931 r. na pytania Ministerstwa WRiOP, AKZ. Archiwum Kościoła Zielonoświątkowego w RP.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXV

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

[E-WYDANIE]

WARSZAWA 2023

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYKONKORDOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

bp prof. ucz. dr hab. Marcin Hintz, ChAT

prof. dr hab. Atanolij Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska
Korekta tekstów angielskich – Karen Wasilewska
Skład komputerowy – Jerzy Sojka

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]
PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.
All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission
and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

eISSN: 2956-5685

Wydano nakładem
Wydawnictwa Naukowego ChAT
ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55
Objętość ark. wyd.: 13,5. Nakład: 100 egz.
Druk: druk-24h.com.pl
ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

- Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański 653
Ks. dr hab. Rościław Kozłowski 655

ARTYKUŁY

- JAKUB SŁAWIK, *“For there are eunuchs who have been so from birth” – Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12* 657
GRZEGORZ OLEK, *Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1* 681
SERHII SHUMYLO, *The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century* 693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, *Organizacja Kościoła prawosławnego w II Rzeczypospolitej (1918-1921)* 713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, *The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowieci) to the Ecumenical Patriarch Benjamin* 741
PIOTR NOWAK, *Instytucjonalne kształcenie kadr pentekostalnych w Polsce w latach 1930-1938* 797
BORYS PRZEDPELSKI, *Oficjalny dialog ekumeniczny między Kościołem Starokatolickim Mariawitów i Kościołem Rzymskokatolickim w latach 1997-2011* 823

RECENZJE

- Theißen, Gerd, i Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, ss. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)* 893
Spoleczny kontekst braterstwa i przyjaźni w świetle księżki: Zduniak, Agnieszka, i Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ss. 272. ISBN 978-83-8281-151-3 (DOROTA GIZICKA) 899

KRONIKA

<i>Wizyta studentów z Uniwersytetu Padeborn (29-30 marca 2023)</i> (JERZY SOJKA).....	909
<i>Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Metodyczna: „Pedagogika religii i kultury w perspektywie socjalizacji i egzystencjalnych potrzeb uczniów” (11 maja 2023)</i> (ELŻBIETA BYRTEK)	911
<i>Międzynarodowa konferencja naukowa „50 lat Konkordii Leuenerskiej – dziedzictwo i wyzwania” (24 maja 2023 roku)</i> (JERZY SOJKA).....	915
<i>Inauguracja roku akademickiego 2023/2024 (5 października 2023)</i> (JAROSŁAW ZABROCKI).....	919
<i>Konferencja naukowa „Oblicza pentekostalizmu – konteksty kulturowe i społeczne. Perspektywa międzywyznaniowa i religioznawcza” (24 listopada 2023)</i> (PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA)	923
Wykaz autorów	931
Recenzenci <i>Rocznika Teologicznego</i> w roku 2023	933

Contents

IN MEMORIAM

Ks. bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański	653
Ks. dr hab. Rościław Kozłowski.....	655

ARTICLES

JAKUB SLAWIK, “ <i>For there are eunuchs who have been so from birth</i> ” – <i>Proposal of a new interpretation of Matt. 19:12</i>	657
GRZEGORZ OLEK, <i>Where does the hendiadys in Phil. 1:1 come from? About the origins, misunderstandings, and argumentation of a questionable theory in English commentaries on Philippians 1:1</i>	681
SERHII SHUMYLO, <i>The connection between Holy Mount Athos and the Ukrainian and Belarusian lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th century</i>	693
BP ANDRZEJ BORKOWSKI, <i>Organization of the Orthodox Church in the Second Polish Republic (1918-1921)</i>	713
PANAGIOTIS TZOUMERKAS, <i>The Autocephalous Church of Poland during World War II: An Anecdotal Memorandum-Report of the Archbishop Grodno Savva (Sowietow) to the Ecumenical Patriarch Benjamin</i>	741
PIOTR NOWAK, <i>Institutional Education of Pentecostal staff in Poland in the years 1930-1938</i>	797
BORYS PRZEDPELSKI, <i>Official Ecumenical Dialogue between the Old Catholic Mariavite Church and the Roman Catholic Church in the years 1997-2011</i>	823
REVIEWS	
<i>Theißen, Gerd, and Annette Merz. 2023. Wer war Jesus? Der erinnerte Jesus in historischer Sicht. Ein Lehrbuch. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, pp. 592. ISBN 978-3-8252-6108-5 (GRZEGORZ OLEK)</i>	893

<i>The social context of fraternity and friendship in the light of the book: Zduniak, Agnieszka, and Artur Wysocki. 2023. Powszechne braterstwo a lokalna przyjaźń. Wokół encykliki «Fratelli Tutti». Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego pp. 272. ISBN 978-83-8281-151-3</i>	
(DOROTA GIZICKA).....	899

CHRONICLE

<i>Visit of students from the University of Paderborn (29-30th March 2023)</i>	
(JERZY SOJKA).....	909
<i>National Scientific and Methodological Conference: “Pedagogy of religion and culture in perspective of socialization and existential needs of students” (11th May 2023)</i>	
(ELŻBIETA BYRTEK).....	911
<i>International Theological Conference „50 Years Leuenberg Agreement – Heritage and Challenges” (24th May 2023)</i>	
(JERZY SOJKA).....	915
<i>Inauguration of the academic year 2023/2024 (5th October 2023)</i>	
(JAROSŁAW ZABROCKI).....	919
<i>Scientific conference: “Aspects of Pentecostalism – Cultural and social contexts. An interfaith and religious studies perspective” (24th November 2021)</i>	
(PIOTR NOWAK, ANDRZEJ MIGDA).....	921
List of authors	931
List of reviewers of <i>Theological Yearbook</i> in 2023	933

Wykaz autorów

Jakub Ślawik, j.slawik@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Grzegorz Olek, g.olek@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Serhii Shumyło, institute@afon.org.ua, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 126 Velyka Vasylykivska St., of.1, Kyiv, Ukraine 03151

Andrzej Borkowski, a.borkowski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Panagiotis Tzoumerkas, tzoumerkas@past.auth.gr, Aristotle University of Thessaloniki, Faculty of Theology, School of Social Theology and Christian Culture, 54124 University Campus, Thessaloniki – Greece

Piotr Nowak, p.nowak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Borys Przedpełski, b.przedpelski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa